

اعیان ثابتہ

در عرفان اسلامی

اصغر نوروزی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۰

نوروزی، اصغر، ۱۳۵۳-

اعیان ثابته در عرفان اسلامی / اصغر نوروزی؛ تهیه شده توسط مرکز پژوهشی دائرةالمعارف علوم عقلی اسلامی. - قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، انتشارات، ۱۳۹۰.
۱۸۳ص. - (مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰، عرفان؛ ۲۱)، (مرکز پژوهشی دائرةالمعارف علوم عقلی اسلامی؛ ۱۹)

ISBN: ۹۶۴-۴۱۱-۷۰۷-۷

فهرستنویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۵۳]-۱۵۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. اعیان ثابته. ۲. عرفان. الف. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). ب. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). مرکز پژوهشی دائرةالمعارف علوم عقلی اسلامی. ج. عنوان.

۲۹۷/۸۳

۶ الف ن / ۲۸۶/۶ BP

کتابخانه لیدا

مؤسسه امام خمینی

شماره ردیف ۹۲۸
شماره موضوعی عرفان - ۲۱
۱۳۹۰ - ۱۰۲

اعیان ثابته در عرفان اسلامی

- تدوین: اصغر نوروزی تهیه شده در مرکز پژوهشی دائرة المعارف اسلامی
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: نگارش
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۰
- شمارگان: ۱۰۰۰
- قیمت: ۲۶۰۰ تومان

Web: dmaaref.iki.ac.ir

Email: damaaref@qabas.net

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهنا، کوی ممتاز، پلاک ۲۸
تلفن و نمابر: ۰۲۵۱-۷۷۲۲۳۲۶

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۱۳۶۲۹

فهرست مطالب

مقدمه مرکز	۹
پیش گفتار	۱۱
فصل اول: کلیات	۱۵
الف) پیشینه آموزه اعیان ثابت	۱۷
۱. مثل افلاطونی	۱۸
۲. ثبوتات ازلی معتزلی	۲۰
۳. صور مرتسمه	۳۰
۴. معارف شریعت	۳۲
ب) جایگاه اعیان ثابت در چینش نظام هستی	۳۴
۱. تعین ثانی	۳۴
۲. کثرت و تمایز علمی در تعین ثانی	۳۷
۳. فیض اقدس و فیض مقدس	۳۸
۴. خلق تقدیر و خلق ایجاد	۴۰
۵. جلاء و استجلاء	۴۱
ج) معنای لغوی و اصطلاحی اعیان ثابت	۴۲

۴۳	اعیان ثابتہ و اعیان خارجہ
۴۴	تعریف اعیان ثابتہ
۴۷	(د) وجہ تسمیہ اعیان ثابتہ
۴۸	اسامی دیگر
۴۹	ماهیت و عین ثابت
۵۱	(ه) تقسیمات اعیان ثابتہ و چینش آنها
۵۳	چینش اعیان ثابتہ
۵۴	عین ثابت انسان کامل
۵۶	(و) ادله اثبات اعیان ثابتہ
۵۷	ادله نقلیہ
۶۱	دلیل شہادت
۶۷	ادله عقلیہ
۷۳	فصل دوم: رابطہ اعیان ثابتہ و دائمیہات
۷۵	(الف) اعیان ثابتہ و اسما
۷۹	جهت وجوب و امکان
۸۰	(ب) اعیان ثابتہ و عالم خلق
۸۱	اعیان ثابتہ طالب ظهور در خارج
۸۳	اعیان ثابتہ، حقایق اشیای خارجی و اشیای خارجی ظل اعیان ثابتہ
۸۴	اعیان ثابتہ، واسطہ وصول فیض بہ اعیان خارجی
۸۵	ترتیب ظهور اعیان ثابتہ در عالم خارج
۸۷	(ج) اعیان در تعیین اول و غیب هویت
۹۳	فصل سوم: احکام و ویژگی های اعیان ثابتہ
۹۵	(الف) عدمی بودن اعیان ثابتہ

۹۸.....	بطون اعیان ثابتہ.....
۹۹.....	ب) عدم مجعولیت اعیان ثابتہ.....
۱۰۰.....	یکم. مراد از عدم مجعولیت.....
۱۰۳.....	دوم. ادلة عدم مجعولیت.....
۱۰۸.....	ج) ثبوت علمی اعیان ثابتہ (شیثیت ثبوت).....
۱۱۲.....	نکتہ اول. اوصاف و کمالات ثبوتی.....
۱۱۳.....	نکتہ دوم. شیثیت وجود بر اساس شیثیت ثبوت.....
۱۱۵.....	نکتہ سوم. شیثیت ثبوت وجود در شریعت.....
۱۱۸.....	د) مرآتیت اعیان ثابتہ.....
۱۲۳.....	ه) استعداد و اقتضای اعیان ثابتہ.....
۱۲۵.....	نکتہ اول. حصہ وجودی.....
۱۲۶.....	نکتہ دوم. استعداد کلی و جزئی.....
۱۲۸.....	نکتہ سوم. اطلاع کُمل بر استعداد و اقتضای عیان ثابتہ.....
۱۲۹.....	نکتہ چهارم. اختلاف استعدادها.....
۱۳۱.....	نکتہ پنجم. لسان استعداد.....
۱۳۳.....	نکتہ ششم. تجلی و عطا بر حسب استعداد.....
۱۳۵.....	فصل چهارم: دستاوردهای آموزه اعیان ثابتہ.....
۱۳۷.....	الف) علم پیشین حق تعالی به مخلوقات.....
۱۳۸.....	دیدگاه فلاسفہ.....
۱۳۹.....	دیدگاه متکلمان.....
۱۴۰.....	دیدگاه عرفا.....
۱۴۳.....	ب) جبر و اختیار.....
۱۴۴.....	سرّ القدر و سرّ السرّ القدر.....

۱۴۸.....	تابعیت علم از معلوم
۱۵۳.....	فہرست منابع
۱۵۹.....	نمایہ ہا
۱۶۱.....	آیات و روایات
۱۶۵.....	اشعار
۱۶۷.....	اشخاص
۱۶۹.....	کتاب ہا
۱۷۱.....	موضوعات

مقدمه مرکز

ارج نهادن به اندیشه و پژوهش و پرداختن به اندیشه‌های نو در عرصه‌های علمی و پژوهشی، به ویژه در حوزه‌های عقلی و فقهی، نو بدینش رشد و توسعه جامعه دینی، علمی و فرهنگی کشور است. تحولات عظیمی که در دهه‌های اخیر به برکت انقلاب اسلامی و رهبری‌های داهیانه امام راحل^ع و ارشادات بازشی برحق ایشان مقام معظم رهبری^{مد ظله العالی} در کشور اسلامی ایران رخ داده است، اندیشورانی جوان را به جامعه اسلامی و حوزه‌های علمی و دینی تحویل داده است که با نگاه عمیق و جامع به دستاورد عظیم معرفتی پیشینیان، گام در عرصه‌های پژوهشی نهاده و با پیروی از درجبتگان اهل معرفت، بسان ایشان به تحلیل و تعمیق مسائل علمی می‌پردازند.

حوزه عرفان نظری از جمله عرصه‌های علوم دینی است که تاکنون با نارسائی‌ها و کمبودهایی جدی روبرو بوده و کمبود پژوهشگران توانمند در این عرصه از جمله این کمبودهاست. از این رو «مرکز پژوهشی دائرةالمعارف علوم عقلی اسلامی» وابسته به «مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^ع» برای برطرف کردن این نقیصه، از سال ۱۳۸۲ با بهره‌گیری از برخی اساتید برجسته عرفان تاکنون سه دوره آموزشی عرفان

اسلامی را برگزار نموده که طی آن موفق به تربیت ده ها نفر پژوهشگر توانمند در عرفان اسلامی بخصوص در گرایش عرفان نظری شده است.

یکی از ثمرات این تلاش، تدوین پایان نامه هایی تخصصی در حوزه مباحث عرفان نظری بوده است که از دقت و عمق محتوایی خوبی برخوردارند. این امر باعث شد در صدد برآئیم از میان آنها پایان نامه هایی را که از قوت علمی بالاتری برخوردارند و بهتر می تواند زمینه نقد و نظر را در مباحث عرفان نظری برای جامعه علمی حوزوی و دانش آگاه فراهم آورند، با همکاری مؤلفان محترم آن، به صورت کتاب منتشر سازیم.

اثر حاضر یکی از این محصولات است که توسط محقق ارجمند جناب آقای اصغر نوروزی تألیف شده و باراهنمایی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای حسن رمضانی و مشاوره و ارزیابی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای علی امینی نژاد آماده عرضه شده است. از این روال لازم است از رزگارانده محترم و اساتید ارجمند راهنما، مشاور که موجب اتقان و استحکام این اثر شدند، از دست اندرکاران علمی و اجرایی مرکز که در آماده سازی و عرضه چنین آثاری سهیم هستند، به ویژه جناب آقای جلیل آقاخانی، نمایه ساز این کتاب و جناب آقای حمید خدابخش، مستول واحد آماده سازی و تدوین آثار مرکز، تشکر و قدردانی کنیم. از درگاه خداوند متعال برای همه ایشان توفیق روزافزون را در خدمت به عرصه علم و دین خواهانیم و امید داریم همه این تلاش ها مرضی امام عصر (عج) قرار گیرد.

مرکز پژوهشی

دائرة المعارف علوم عقلی اسلامی

پیش گفتار

حمد بی حد و سپاس بی شمار خداوند، اکه با فیض اقدس ازلی خویش اسماء و اعیان را در عوالم قدس الهی پدید آورد و با فیض قدس مطهر خود کمالات این اسماء و صفات را در عالم پراکنده ساخت. درود بی پایان بر مطهر نام و آئینه جمال و جلال حق و واسطه فیض او بر تمام اعیان و حقایق عالم، حضرت محمد و بر خاندان پاک او، مجاری فیض ازلی حق و خلفاء و امناء او بر خلق.

موضوع این نوشتار، بررسی آموزه اعیان ثابته در حوزه عرفان اسلامی است. چنان که خواهیم گفت، این آموزه در میان عارفان مسلمان بعد از ابن عربی طرح شده است. وی به طور مفصل، واضح و البته پراکنده و بدون نظام مشخصی، با این مبحث به لحاظ اثباتی و ثبوتی پرداخته است. حدوداً تمام آنچه درباره اعیان ثابته می دانسیم، در آثار او آمده است. پس از وی، پیروان رمز گشای او نظیر قونوی، جندی و تاحدی فرغانی، به این بحث پرداخته اند. آنان همچنین مباحث مرتبط با اعیان ثابته، مثل سرّ القدر، تابعیت علم از معلوم و استعداد و اقتضای اعیان را نیز بررسی نموده، هر کدام در شاخه ای با مهارت و توان ویژه ای قلم زده اند؛ قونوی در بحث تابعیت علم از معلوم و

استعداد و اقتضای اعیان ثابتہ، و جندی در مبحث سرّ القدر نظم و اتقان ویژه‌ای به این بحث‌ها داده‌اند.

پس از آنان، شارحان دیگری نظیر کاشانی و قیصری، به شرح و بسط و دسته‌بندی مباحث فوق پرداختند. محقق قیصری در اثر ماندگار خود شرح فصوص الحکم، به طور مفصل و نظام‌مند، بحث اعیان ثابتہ را سامان داده است که در فهم این آموزه بسیار راه‌گشا است. کاشانی با ارائه تعاریف دقیق، گام دیگری در تبیین بیشتر این بحث برداشته است. جامی نیز محصول دو سه قرن تلاش را در آثار خود، از جمله نقش الفصوص، آورده است.

با ورود عرفان به حوزه شیعی در قرون بعدی و ارائه تحلیل‌های عقلانی که محصول تلاقی حدیث تعالی و مباحث نظری عرفان بود، زوایای دیگری از بحث نمایان شد. تابعان حکمت برای عرفان، نظیر ملاصدرا و پیروان او در قرون بعدی، به تحلیل این آموزه در نظام حکمت تعالی پرداختند. این تحلیل‌ها در آثار بزرگانی مثل آقا محمد رضا قمشه‌ای و میرزا هاشم اشکری به چشم می‌خورد. امروزه نیز این آموزه همواره مورد توجه عرفان‌پژوهان قرار دارد و به دلیل نقد و بررسی آن می‌پردازند. این تحقیقات را می‌توان در شروح و تعلیقاتی یافت که به آثار عرفانی، به ویژه فصوص و فتوحات نگاشته شده است.

به هر حال، آموزه اعیان ثابتہ در مباحث هستی‌شناسی عرفانی اهمیت بسیاری دارد و می‌توان آن را یکی از مهم‌ترین دستاوردهای اندیشه عرفانی در سیر تاریخی دانست. این بحث، کلید فهم بسیاری از مباحث مهم در عرفان اسلامی است؛ مباحث مهمی نظیر: اسما و صفات الهی، علم حق تعالی، تجلی حق، آفرینش، قضا و قدر، جبر و اختیار، خیر و شر و مباحث دیگری که به آن اشاره خواهد شد.

یکی از مسائل مهم هستی‌شناسی در تمام حوزه‌های الهیاتی، اعم از کلام، فلسفه،

عرفان و شریعت، مسئله علم حق تعالی به ویژه علم قبل از ایجاد است. در عرفان اسلامی بحث از علم حق تعالی با بحث تعینات اسمایی حق و اعیان ثابت، گره خورده است. حقیقت اشیا در علم حق تعالی و تعین ثانی، اعیان ثابت است. اعیان ثابت جهت امکانی اسما هستند و به تعبیر عرفا، تعین تعلقات حق می‌باشند.

بنابراین در بررسی دیدگاه عرفا در مورد علم حق تعالی، تبیین مسئله اعیان ثابت، ضروری است. ه. چنین این مهم، در فهم مباحثی نظیر جبر و اختیار، سعادت و شقاوت، قضا و قدر راه‌گشا و ضریحی است. هدف این نوشتار، تبیین و بررسی آموزه اعیان ثابت، احکام و لوازم آن و ... است. ورودن بستری مناسب برای ورود به مباحث فوق است. واللّٰه المستعان.